

A jezsuita lelkiség

Írta: HITTER JÓZSEF S. J.

A Jézustársaság alapítóját és fiait, a jezsuitákat nem ismernők meg egészen, ha nem rajzolnánk meg külső műveik, tevékenységük és az azt mozgató szellem mellett, legalább néhány vonásban, benső, lelki életüket is; ha nem elemeznénk ki lelkükből azokat az alapelveket, amelyeken lelki életük fölépül. A rend külső arculatát sokszor azok is ismerik, akik tőle messzeállnak: a Társaság monumentális épületét és nagy dimenziójú és széles hatósugarú tevékenységét észre nem venni vagy megkerülni nem könnyen lehet. De a lelkiséget, azt a dinamikus erőt, amely ezt hordozza és életté, formává kovácsolja össze, csak kevesen látják meg és veszik észre. Pedig ennek a belső életnek a feltárása a külső teljesebb megértése szempontjából is szükséges, mert a lélek mély és titokzatos élete a kulcs ahhoz a rejtélyhez, melyet ez az élet alkotásokban, tettben és hatásaiban maga köré von. Ezt az elfátyolozott, befelénéző, csak Istent és önmagát látó arcot akarjuk most a jezsuita lelkiségben megrajzolni.

Hogy a jezsuita lelkiséget megismerhessük, magának a szent rendalapítónak a lelkébe kell bepillantánunk. Hiszen a jezsuita lelkiség az ő lelkében tükröződik vissza töretlen tisztaságban: elsősorban tehát benne kell keresnünk ennek a lelkiségnek erőit, irányelveit és autentikus képét.

Mindig érdekes, az emberi képzeletet izgató tanulmány az, amely világtörténelmet mozgató embernek a lelkébe nyit bepillantást; amely felfedi a cselekvést megindító vágyakat és gondolatokat és kitapintja a lélek mélyén szunnyadó erőforrásokat; amely ekként megfejt egy-egy nagy egyéniségnek színpompásan sugárzó, gazdag életét. Szent Ignác lelke szentélyének feltárása, még csak annyira is, amennyire ezt jelen tanulmányunk célkitűzése szükségessé teszi, annál érdekesebb vállalkozás, mert ő nemcsak világtörténelembe nőtt

egyéniség, hanem nagy szent is, akiben az Isten bőkezűsége a természetes adományok áradatát a kegyelmi kiáradással kapcsolta össze. Érdekes és tegyük hozzá: nem is lehetetlen vállalkozás ez, mert itt vannak lelkigyakorlatai, amelyekben lelkének minden fontos élménye valamilyen általános elvben vagy megfigyelésben visszatükröződik; itt van a Jézustársaságnak alkotmánya, amely lelkiségének legvalódiabb gyermeke; itt vannak azután egyéb iratai is, mint lelki naplójának néhány lapja és leveleinek lelkébe mély bepillantást engedő töredéke.

De Szent Ignácra kívül meg kell hallgatnunk rendi fiait is, akik atyjukat legjobban megértették és szellemét legteljesebben magukévá tették. Mert csak az így nyert szintézisben láthatjuk meg a jezsuita lelkiséget minden oldaláról és egész teljességében és foghatjuk meg annak a lelkiségnek életritmusát, amelyben a jezsuiták, rendalapítójuk és atyjuk örökéből merítve, élnek. Ha Szent Ignácra és legkiválóbb fiairól reánk eső sugarakat így egy nyalábbra fogjuk össze, felcsillan előttünk a jezsuita lelkiség legtisztább, ideális képe. Ez a kép az egyes rendtagok lelkében egyéniségüknek és a kapott kegyelmeknek megfelelően majd élesebben, majd homályosabban rajzolódik ki. Még a jezsuita szentekben is, mint a prizmára hullott fénysugár, több színre bomlik, egyszer ezt, másszor azt a színt hangsúlyozva ki jobban, hogy annál pompásabban igazolja ennek a lelkiségnek hajlékonyságát és gazdagságát.

„Isten nagyobb dicsősége”

Szent Ignác, mint minden erős egyéniség, kevés eszme embere volt; sőt ha volt valaha egyetlen eszme embere, akkor bizonyára a jezsuita rend alapítója az. És az az eszme: Isten nagyobb dicsősége, Isten megdicsőítése mindenben.

Ennek a néhány, látszólag jelentéktelen szónak a mélyén az a kimeríthetetlenül gazdag igazság van, hogy a világ – az ember éppen úgy, mint az anyagi világ – az Isten gondolata és ennek a világnak a feladata az, hogy megvalósítsa és kibontsa ezt az isteni gondolatot. Minél tökéletesebben és szélesebb körben valósul meg ez a gondolat a világban és az emberben természetes és kegyelmi képességeinek kibontásával, annál inkább kiépül az Isten földi országa, s annál nagyobb lesz Isten dicsősége is, mert annál hűbb képét és teljesebb kifejezését tükrözi vissza magának az Istennek. Szent Ignác ennek az Isten országának, az Isten e nagyobb dicsőségének lesz a szerel-

mese: ez a vágy Isten nagyobb dicsősége után, benne teremtő erővé és termékeny létté válik. Ez a vágyó gondolat szinte folytonosan hazajár lelkébe. Ez lelkesíti és erősíti a lelki élet meredek ösvényein; ez ösztönzi őt arra, hogy a világot meghódítsa Krisztusnak. Az Isten nagyobb dicsőségének szomjazása alapíttatja vele a Jézustársaságot és ez mondatja vele fiainak: „menjetek és gyűjtsátok lángra az egész világot”. Az Isten nagyobb dicsősége az a norma, amelyhez mindent lemér, mielőtt határozná és ez az irány is, amelybe élete művét, a Társaságot beállítja.

Lelkének ez az égető szomja Isten nagyobb dicsősége után, abból a világos meglátásból és annak misztikus megéléséből fakad, hogy egyedül az Isten nagy, hogy Isten az egyetlen nagyság, és azért az ő gondolata, terve és akarata a legnagyobb, sőt az egyetlen nagy feladat, amelyre az igazi nagyságot szomjazó lélek vállalkozhatik.

A hódolat a nagyság előtt Inigo de Loyolának mindig a legjellegzetesebb vonása volt. Már mint hős spanyol lovag és bátor katonatiszt ezt a nagyságot szomjazza lelke. Álma ugyan még csak az emberi nagyság. De ez benne már fiatal éveiben titokzatos erő, mely hétköznapiságot nem tűr maga körül, hanem mindig nagyobbra ösztönzi. Pamplonánál egy ágyúgolyó kettétörti a lábát, de nagyságot szomjazó lelkét szárnyalásában nem tudja megtörni. A nagyság szenvedélyes szeretete szívében marad, csak tárgyat cserél. Isten kegyelme rögtön megtérésekor és lelki életének kezdetén megsejti vele, hogy csak egyetlen nagyság van és ez az Isten.

Igaz, minden szentben megvan ez a hódolat Isten egyedülálló nagysága előtt. Fénélon nagyszerű gondolatát: „Il n'y a pas de sainteté sans une grande idée de Dieu” minden szent élete igazolja. De annyi bizonyosnak látszik, hogy egy szentnél sem lett az Isten egyetlen nagyságának és szuverén jogának ez az elismerése annyira a lelkiség alaphangja, mint éppen Szent Ignácnál.

Lelki gyakorlati is, amely benső életét vetítik elénk, szintén Isten nagyságának megérzésébe és átélésébe vannak beágyazva. Ebben az akkordban csendül fel az alapvető elmélkedés. Ez a gondolat feszíti szinte a végtelenségbe nagylelkűségét. Az Isten nagyságának fényében ismeri fel a manrézai vezeklő a teremtmények értéktelenségét és önmagának semmiségét. Ez teszi közömbössé minden iránt, ami nem Isten vagy nem visz hozzá. Ebben a fényben szemléli a bűnt is: hideg következetességgel méri le a távolságot, amely közte és az Isten között nyúlik el, hogy azután megdőbbsen

kiáltásban csattanjon fel ajkáról a csodálkozás Isten irgalmán és szeretetén. Ilyen lélekmagatartásban lehet-e számára szentebb, mint ennek az Istennek a gondolata, terve és akarata? Isten dicsősége? A lelki gyakorlatok e meredek ösvényeken vezetnek fel az Isten-szeretet csúcsaira; az Isten nagyságának átélésében oldódnak fel az utolsó napok elmékedései is. Így mindaz, aki Szent Ignác iskolájába jár és az ő lelkiségét magáévá teszi, az Isten nagyságának hódoló, az ő nagyobb dicsőségét szomjazó lelket nyit meg magában; annak legfőbb vágya Isten megdicsőítése lesz mindenben: a hétköznapi életben, a munkában, a kulturális tevékenységben, apostolságban, szóval az élet minden megnyilvánulásában éppen úgy, mint a lelki életnek küzdelmes kialakításában.

Természetesen ez a hódolat Isten nagysága előtt a jezsuita lelkiségben is a szeretetbe megy át és abban vész el. Szent Ignác lelkét nem nyomja el Isten egyetlen nagysága, csak megalapozza, hogy szeretete ne homokon, az érzelem homokján épüljön fel; hogy életerőssé váljék s állhatatos és tettbe kiáradó legyen. Mert ő nem azért szemléli Isten nagyságát, hogy elfusson tőle, hanem hogy ehhez a nagysághoz simuljon szeretetének minden melegével. Nem ökolbe szorult kézzel ismeri el Isten abszolút jogát önmaga és a világ felett, hanem ennek felfedezésében és igenlésében ujjong a lelke. A Krisztus-misztériumok ebben a tág perspektívában, amelyet az Isten végtelenbe nyúló nagysága és a teremtett világ törpesége zár be, nőnek számára óriás erőkké. Bennük vállalkozik lelke a legnagyobb hősiességre: Isten odaadó, nagylelkű, egyetlen szolgálatára, Isten tökéletes megdicsőítésére.

Krisztusba öltözötte

Ez az istenszolgálat Szent Ignácnál is Krisztus követése. Az ő istenszeretete is az értünk emberré lett Istenben összpontosul. Benne látja és érzi megrázó következetességgel Isten nagyságának és szeretetének végtelenségét. A kereszten vérző Krisztus előtt jut öntudatára egészen világosan, hogy mit tett ő az Istennel és mit tett az Isten vele. Így tör fel lelkéből szinte szüntelenül a szeretet kérdése: „Mit tettem én eddig érte?! És mit tegyek ezért a Krisztusért?” (Lelki gyakorlatok.)

Ilyen viharzó, új, friss levegőt teremtő érzelmek között talál a Szent Krisztusra, hogy attól fogva a hűséges és hálás szeretet láthatatlan szálaival örökre hozzáfűzze egész életét. Számára az élet ezután Krisztus lesz: a vele való egységünk megélése egészen a

Krisztus-szeretet és követés extázisáig, az alázatosság harmadik fokáig, amelyet a szentek nyelvén a „kereszt bolondságának” szokás nevezni. „Feltéve, hogy az isteni Fölség szolgálata ugyanaz, – rajzolja meg a Szent az ő Krisztus-viszonyát lelkigyakorlataiban – csupán azért, hogy Krisztus Urunkat kövessem és a valóságban hozzá hasonlóbb legyek, inkább akarom és választom a szegénységet a szegény Krisztussal, mint a gazdagságot; inkább a gyalázatot a meggyalázott Krisztussal, mint a tiszteletet, és inkább kívánom, hogy együgyűnek és bolondnak tartsanak Krisztusért, akit előbb tartottak ilyennek, mint épeszűnek és okosnak ebben a világban.”

Ez az önfeledt Krisztus-szeretet és Krisztusba-öltözöttség a jezsuita lelkiség határozott alapvonása, amiben azonban még az összes katolikus lelkiséggel találkozik. A szent rendalapító, Ignác csak az általános katolikus felfogást adja, amikor övéinek, mint lelki örökséget ezt a Krisztus-követést írja elő: „Nagy gonddal ügyeljenek arra és tekintsek nagy és rendkívül jelentős dolognak Urunk és Teremtőnk színe előtt, – hangzik a rendi alkotmányban és szabályokban – mennyire használ a lelki életben való előhaladásra, teljesen s nemcsak félig-meddig, megutálni mindazt, amit a világ szeret és felkarol, valamint felkarolni és elfogadni, és teljes erővel megkívánni, amit Krisztus Urunk szeretett és felkarolt. Mert amint a világ fiai, akik a világ dolgain kapnak, méltóságokat, dicsőséget és nagy földi hírnevet szeretnek és nagy gonddal hajhásznak, miként erre a világ tanítja őket: úgy azok, akik a lelki életben haladnak és Krisztus Urunkat igazán követik, éppen az ellenkezőt szeretik és forrón óhajtják, t. i. azt, hogy Urunk iránti szeretetből ugyanazt a ruhát viseljék, s ugyanazokat a dísz jeleket hordozzák, mint ő; úgyannyira, hogy ha Ő szent Fölsége megbántása s felebarátaik vétke nélkül megtörténhetnék, készek volnának szidalmakat, hamis tanúbizonyosságokat elszenvetni és – a nélkül, hogy okot szolgáltatnának rá – akár bolondnak is tartatni attól a vágytól indítva, hogy a mi Teremtőnkhez és Urunkhoz, Jézus Krisztushoz némiképen hasonlítsanak, őt kövessék, az ő ruháját és díszjeleit viseljék. Hiszen ő is elviselte mindezt a mi nagyobb lelki hasznunk kedvéért és példát adott nekünk, hogy mi is kövessük őt s legyünk hozzá hasonlók mindenben, amennyire Isten kegyelmével és segítségével csak telik tőlünk, lévén ő az igaz út, mely az élet felé vezet.”

A jezsuita lelkiségben a keresztény léleknek Krisztushoz való viszonya azonban még egy sajátos vonást kap. Szent Ignác egy képbe öltözteti gondolatát, amelyet Krisztus királyságáról szóló elméi-

kedésében fest meg. Ez a kép történelmileg határolt és megfelelő történelmi ismeret nélkül teljesen nem érthető meg. Azért, hogy Szent Ignác gondolatába jobban behatoljunk, rövid pillantást kell vetnünk arra a korra, amelyben élt.

Mint ismeretes, az ő születése arra az időre esik, mikor Dél-Spanyolországban az utolsó mór háborúk dúltak. E harcok folyamán a már kihaló lovagi intézmények új életre keltek. Ezek a lovagrendek, amelyekben együtt volt a vallási és katonai elem, a kelta s germán hűbérrendszernek voltak a szellemi örökösei. Ennek a hűbériségnek az alapja pedig nem egy eszmének a szolgálata volt, nem is csak a dologi szolgáltatás (feudum, beneficium), hanem főként személyes viszonyon nyugodott. Ennek a viszonynak lényeges eleme viszont a hűség volt, a kölcsönös hűség jóban, rosszban, a személyes ragaszkodás. Ez a gondolat, ha külső megjelenési formája, a hűbériség meg is szűnt, tovább élt a lovagi intézményben, amely a XV. század végén másodvirágzásban állt. A mór háborúk befejeztével a lovagság világa romantikájával együtt fennmaradt a hadsereg tisztikaránál és tovább élt a tiszti körökben. Nagyon valószínű, hogy Inigo de Loyola, mint katonatiszt, ilyen tiszti körben került érintkezésbe a lovagi eszmevilággal és merítette belőle később az ő sajátos Krisztus-követésének gondolatát. Példájában nyilvánvalóan ebbe a keretbe és háttérbe van beállítva ez a Krisztus-követés, a személyes odaadás és hűség Krisztushoz így lesz lelkiségének egyik jellegzetes vonása.

Ez a sajátos Krisztus-vonás természetesen rányomja bélyegét a nagy lelkiyakorlatok összes Krisztus-elmékedéseire is. Ezekben hangol minket a Szent erre a bensőséges, nagylelkű szeretetre és vezet be ebbe a személyes viszonyba Krisztushoz. Azért visz oda minket a Megváltó közvetlen közelébe, azért végeztet velünk szemlélődést az ő életéről, mintha mi is jelen lennénk, hogy felmelegedjünk és jól érezzük magunkat nála. Azért érezteti meg és élteti át a krisztusi érzéseket és élményeket, hogy egészen Szívéig hatoljunk és „ugyanazt az érzést ápoljuk magunkban, ami Krisztus Jézusban is megvolt” (Phil. 2, 5). így lesz szívünk, akarásunk és érzésünk egy Krisztussal: így öltjük magunkra Krisztust.

Ebben a fényben most már teljesen érthetővé válik a Jézustársaságnak alkotmánya, különösen annak fent idézett részlete. Ezzel érthető lesz az is, miért akarta Szent Ignác rendjét Jézustársaságnak nevezni és miért kívánja fiaitól, hogy a tökéletes engedelmes-ségben lehetőleg senki se múlja őket felül.

De a Krisztushoz való viszonyunk ily felfogásában találjuk megokolását annak is, miért a Jézustársaság kapta meg különösképen a Jézus Szíve-tiszteletet. Ez a tisztelet lényegében nem más, mint az Istenember bensőséges ismerete és személyes szeretete, amely nemcsak a szeretetet és az engesztelést öleli fel, hanem sokkal messzebb vezet be a Krisztussal egyesült életbe. Felfogásunk szerint ez a kultusz egész életünket áthatja és ránevel arra, hogy az Istentől való létfüggés kapcsolatain túl, Krisztussal, a misztikus fővel tökéletesen egymásba kapcsolódó élet- és sorsközösségre jussunk, amelyben együtt érzünk, gondolkodunk és dolgozunk Krisztussal az ő földi országáért. A jezsuita lelkiség is ugyanezt adja meg nekünk: a legnagyobb Krisztus-közelségből táplálkozik s a hűségben és a legközvetlenebb személyes viszonyban találja meg éltető gyökereit.

Szent Ignác fia így öltözik Krisztusba, és így él belőle, mint misztikus főből, természetfeletti életet. Ebben a Krisztus-közelségben élete teljesen összefonódik az istenemberi élettel és eggyé lesz azzal: egy a kegyelmi kapcsolatokban, egy az életcélban és annak megvalósításában, egy a munkában, szenvedésben és megdicsőülésben. Krisztus számára nemcsak a legtökéletesebb modell, amelyről életét mintázza; nemcsak a legfőbb tanítómester, akitől megtanulhatja, hogyan éljen Isten akarata szerint az ő nagyobb dicsőségére, hanem akivel a legbensőbb sors- és életközösségben él s akinek életében az ő élete elvész és feloldódik.

A tett lelkisége

Szent Ignác felfogásában a Krisztus-követés mértéke a nagylelkűség. Akiben ez nincs meg, az alkalmatlan a lelkigyakorlatok végzésére, alkalmatlan a jezsuita életre. Az ő merész elgondolásában rendjének szabályai sem köteleznek bűn terhe alatt: itt minden a nagylelkűségre van felépítve, a nagylelkű szeretetre, amely tettekben igazolja önmagát és valódiságát. így lesz a jezsuita lelkiség másik jellemző vonása a tett, a tettben megnyilatkozó szeretet.

A lelkigyakorlatokat joggal nevezik a szeretet főiskolájának. Hiszen az egésznek célja az, hogy az ember Isten akaratát megismerje és szeretetből megtegyje. De mialatt Szent Ignác ezzel a munkával foglalkoztatja a lelkigyakorlatozókat, nem szűnik meg figyelmeztetni, hogy ez a szeretet, ha valódi, inkább tettekben, mint szavakban nyilatkozik meg. Ez a gondolat valamilyen formában majdnem minden elmélkedésnél megjelenik. A lelkigyakorlatok végén, a Szent

újra visszatér erre a kedvenc gondolatára, mintha még mindig félne, hogy nem vagyunk bebiztosítva a lelki élet csalódása ellen, amely az Isten szeretetét csak érzésekbe, ömlengő szavakba, de nem tettbe helyezi. Azért az utolsó elmélkedésben, mintegy utolsó ütőkártyaként, szemünk elé állítja Isten szeretetét, mely minden megnyilvánulásában tett és megint csak tett, hogy így mégegyszer és nyomatékosan figyelmeztessen a nagy elvre: ha a mi szeretetünk igazi, akkor az is tettben fog megnyilvánulni.

De a Szent, aki jól ismeri az emberi természet gyengeségét, nem éri be e gondolatnak pusztá hangoztatásával. Hogy elzárja útját minden ábrándozásnak és önámításnak, mely a tett megőljője lehetne, Krisztus királyságáról szóló alapvető elmélkedésében igazi hadvezéri zsenialitással konkrét megfogalmazásban két elvet vés övéinek lelkébe. Ez a két elv két egyszerű igazság: az egyik, hogy annak, aki komolyan akarja venni Krisztus követését, igénytelenül kell élnie és kevéssel kell beérnie; a másik az, hogy nagy dolgokat nem lehet alkotni a nélkül, hogy a kényelmes, lusta és irigy emberek kritikáját, gúnyját, gáncsoskodását, sőt üldözését magunkra ne vonnánk. Más szóval: nem tehet nagyot Istenért az, akinek nincs bátorsága nélkülözések és gyalázatok elviselésére, aki nem veti meg a vagyont és a tiszteletet. Krisztus ügyének története a múltban és jelenben állandóan igazolja Szent Ignácnak ezt a meglátását: ezzel a két elvvel állt vagy bukott el minden nagy elindulás és minden tett Krisztusért.

A jezsuita lelkiséget így teszi a szeretet, mely tettekben akar kiáradni, apostoli irányúvá. Ez az a gyökér, amelyből a Jézustársaságnak apostoli szelleme végső fokon táplálkozik. Célkitűzésünknek megfelelően, ennek az elvnek csak a benső életre vonatkozó hatásait akarjuk még szemügyre venni; azt, hogyan nyilvánul meg a cselekvésnek ez a lelkisége a benső életben és annak kialakításában.

Öntevékenység az imában is.

Kétségtelen, hogy Szent Ignác rendjét elsősorban apostoli célból alapította. De ugyanakkor rendi fiaitól azt is megkívánja, hogy az apostolkodás mellett hasonló buzgalommal saját megszentelődésükön is munkálkodjanak. Teszi ezt abban a meggyőződésben, hogy Isten nagyobb dicsőségét önmagukon kívül csak azok az apostolok tudják hathatósan előmozdítani, akik Istenből és Istennel állandó egyesülésben élnek. Tudja jól, hogy a másokra való természetfeletti hatásnak

a titka az Istennel egyesült élet. Ezért nagyobb fontosságot tulajdonít az életszentségnek, a kegyelem diadalának bennünk, mint a természetes adományoknak: tudásnak, írói, szónoki és egyéb ilyen tehetségnek, noha ezeket is igen nagyra becsüli. A rend ideálja ebből a felfogásból kifolyólag nemcsak az apostolkodás egyedül, természetesen nem is csak a szemlélődő élet, hanem a kettőnek a tökéletes és harmonikus összeolvadása: „contemplativus in actione”, a szemlélődő élet a tevékenységben, amint azt Szent Ignác lelkiségének nagyszerű ismerője, P. Nadal tömören meghatározza. „Értsük meg jól, – fejti ki gondolatát egyik körlevelében (De la oración, especialmente para los de la Compagnia) – hogy nálunk a cselekvő és szemlélődő életnek kéz a kézben együtt kell haladniuk, Istentől adott világosságban és nyugalomban. A hosszú próbaidő azért van, hogy az apostoli tevékenységet a szemlélődő élet táplálja és irányítsa, így fejlődik ki aztán bennünk a magasabbrendű tevékeny élet (vida activa superior), amelyben a tevékenység és a szemlélődés eggyé lett és mindkettő szóhoz jut a szerint, amint azt az Isten szolgálata megkívánja. Röviden: a tökéletes tevékenység az Istennel egyesült szeretetnek a tevékenysége.”¹

Így Szent Ignác az imaélet kialakítására a legnagyobb súlyt helyezi és azzal a mesteri kézzel, amely csak Istentől megvilágosított lelkek sajátja, mutat rá azokra az elvekre és szabályokra, amelyeken a külső tevékenységben elfoglalt ember imaélete felépülhet. A Szent ebben is a tett emberének bizonyul: az imaéletben is öntevékenységet kíván, mert tudja, hogy fiai, akik lelki életének kialakítását a jó Isten reá bízta, két lábbal fognak beleállni az apostoli élet lármás, a benső élettől elvonó világába. Akkor pedig az imaéletnek oly fogásaira és szabályaira van szükség, amelyek az emberi tevékenység maximumát követelik. A szemlélődő élet csendjében jó lehet az az elv, amely az ember szerepét csökkenteni törekszik és a kegyelmi beavatkozásnak inkább passzív alanya akar lenni. De ahol akár az apostoli élet zaja, akár a világi élet lármás tevékenysége fonja körül a lelket, ott rendkívüli kegyelmi hívás nélkül az öntevékenység elhanyagolása előbb-utóbb a megfeneklésbe torkollik. Ezeket a szempontokat nem szabad elfelejteni, amikor Szent Ignác aprólékos, de tegyük hozzá rögtön: sohasem kicsinyes, hanem mindig nagyvonalú imautasításait nézzük.

¹ Aquinói Szent Tamás szerint is a tevékeny és szemlélődő életnek egyesítése a legtökéletesebb életforma (In III. Sent. D. 29, q. 1. art. 8), ha az apostolkodás az Istennel egyesült életnek a túlcordulása (2, 2, q. 188, a. 6).

Mert ezek az imautasítások egyáltalán nem szorítják a lelket merev keretek közé, hanem az egyéni képességeknek, hajlamoknak és a kegyelem vonzásának tiszteletben tartásával csak azt célozzák, hogy a lélek Istenhez való emelkedését lehetővé tegyék és megkönnyítsék. Szó sincs ezekben arról, hogy lelki tehetségeinket gépiesen, merev kényszerűséggel foglalkoztassuk. De mint minden lelki tevékenységnek, úgy az elmélkedő és szemlélődő imának is megvannak a maga általános érvényű törvényei és keretei. Ezeket foglalja Szent Ignác egyszerű és gyakorlati szabályokba, amelyeket ő maga is vagy évszázados tapasztalatból vagy lelkének isteni megvilágításából merített. És ha nem bölcs dolog földi mesterség elsajátításában mások tapasztalatát megvetni, mennyivel inkább nem az, ha akármilyen címen túltesszük magunkat a lelki élet nagy mestereinek útbaigazításain és saját fejünk szerint indulunk el az elmélkedő és szemlélődő ima megtanulásában. Az ilyen nem számíthat az Isten segítségére sem, mert az Isten kegyelme csak az alázatosnak jár, aki szívesen hallgatja meg a tapasztalt lelki vezető tanácsait.

NEM LEHET FELADATUNK itt az útmutatásokat bővebben ismertetni. Közülük csak egyet mutatunk be annak az igazolására, mennyire nem köti meg Szent Ignác a lélek szabad szárnyalását. Egyik megjegyzésben arra figyelmeztet, hogy elmélkedéseink alatt abban a gondolatban és érzésben maradjunk meg, amelyben megtaláltuk azt, amire lelkünknek szüksége van, amelyben ízt és világosságot merítettünk és időzzünk annál a továbbhaladás nyugtalansága nélkül mindaddig, míg egészen ki nem elégítettük magunkat. Nyilvánvaló, hogy az imának ily felfogása minden, csak nem kicsinyes és merev. Különben a Szent maga is kifejezetten a lelki szabadság mellett tör pálcat, amikor a Társaság alkotmányában (P. X. c. III. n. 1) ezeket írja: „ami azokat illeti, akik már megkapták kiképzésüket, feltehető, hogy igazi lelki emberek, akik nemcsak haladnak, hanem futnak az Isten útjain. Ilyeneknek felesleges lenne bármit is előírni ima, elmélkedés és vezeklés dolgában. Ebben kövessék azt az irányítást, amit nekik a diszkrécióval párosult szeretet (discreta Caritas) diktálni fog.” Azért azt hisszük, P. Nadal joggal mondja, hogy „a jezsuita lelkiség egyik jellemző vonása a léleknek magasabb szabadsága, aminek következményeként a lélek könnyen megtalálja az Istent, vagyis az áhitatot és a békét az Istenben és az Isten szemléletét minden dologban” (Ep. t. IV. p. 619).

Igaz, Szent Ignác az elmélkedésben céltudatos munkát kíván. Feltételezi, hogy az elmélkedő körülbelül tudja, mily lelki szükségletei vannak, mily kegyelmekre van szüksége és azért azt is tudja, hogy mit akar elérni az imával. Csak úgy találomra nekivágni a lelki élet kialakításának, éppúgy nem lehet, mint ahogy egyéb munkánk sem lesz eredményes, ha vaktában fogunk neki. De azt se felejtjük el, hogy ez az eligazodás és irányvevés is már a kegyelem behatása

alatt történik; az ima alatt pedig, mint láttuk, megmarad mindig a lélek joga és kötelessége, hogy a kegyelem indításának megfelelően a kijelölt úton maradjon-e, vagy mást válasszon. Bármennyire is hangsúlyozza tehát Szent Ignác az öntudatos célratörékvést, öntevékenységünk teljes munkába állítását, mindig vigyáz arra, hogy ugyanakkor a kegyelem behatása és irányítása alatt maradjunk. Ezért a Szent csak nagyon kevés utasítást ad magára az imára nézve: figyelme inkább az ima előkészülete felé fordul. De az erre vonatkozó utasításokban is annyi pszichológiai finomság, oly mély lélekismeret van összesűrítve és tanítása annyira a keresztény hagyomány talajába mélyesztí gyökereit, hogy csak az elfogultság vagy a beképzeltség teheti magát túl rajtuk. Akik az Isten útjain komolyan előhaladni akarnak, azok mindig szívesen fognak ezekből a forrásokból tudást, eligazítást és világosságot meríteni.

Szent Ignác hasonlóan nagyvonalú az ima és a külső tevékenység összeegyeztetésénél is. Felfogása az volt, hogy akik a lelki életben már komolyan előhaladtak, az ima tartamát illetőleg kövessek a Szentlélek vonzását és a diszkrécióval párosult szeretet irányítását. Hosszú imákat ezért szerzetes fiainak nem ír elő, sőt inkább mérsékelte int, nehogy a sok ima elvonja őket felebarátaik szolgálatától. De mégis megkívánja tőlük, hogy életük állandó ima legyen: az Isten keresése és megtalálása mindenben. „Keressék mindenben Istent, – írja a rend alkotmányában – és amennyire lehet, bontakozzanak ki minden teremtmény szeretetéből, hogy szívüket egészen Teremtőjükhöz fordítsák, őt szeretvén minden teremtett lényben, és mindent őbenne, az ő szent akarata szerint” (P. III. c. 1, n. 26). Ezért övéinél azt a szellemet akarja látni, hogy ugyanolyan lelki örömet találjanak a szeretetből vagy engedelmességből vállalt bármely munkában, mint az imádságban vagy az elmélkedésben. (Levél a lisszaboni rektorhoz.) Sőt meggyőződése szerint sokkal tökéletesebb dolog, ha meg tudjuk találni az Istent mindenben és mindenütt, mintha azért a magányba zárkoznánk. (Levél Borgiai Szent Ferenchez.)

Szent Ignácnak ez a felfogása benne van a nagylelkigyakorlatokban, benne van a jezsuita lelkiségben is, melynek célja és végső iránya éppen az, hogy kialakítsa bennünk ezt a mindenben Istent kereső és megtaláló lelkületet. Az ima előkészítésére adott utasítások, a választásról, az étkezésről, alamizsnázkodásról szóló szabályok, sőt maguk a Szent Ignácra oly jellemző szemlélődések is mind ebbe a lelkületbe vezetnek be minket. A nagylelkigyakorlatok utolsó

szemlélődése, mely Isten szeretetét tárja elénk, szintén arra akar minket rávezetni, hogyan találjuk meg mindenben az Istent. Ebben a szemlélődésben a Szent nagyszerű vonásokban bemutatja az Isten mindenütt való jelenlétét és működését minden teremtményében, hogy rádöbbenjünk és lassankint megszokjuk, hogy az Isten mindenütt és mindenben megtalálható, nemcsak imádságos kamránkban, a gótívek összehajló csúcsai alatt, nemcsak szívünk mélyén, hanem munkakörünkben s foglalkozásunkban is, az emberekben, akikkel összejövünk éppúgy, mint a dolgokban, amelyekre rászorulunk. Mert minden bennünk és rajtunk kívül Istenből úgy forraszik, „mint a naptól a sugár, a forrásból a víz”. Így tulajdonképpen mindenben Istent érinthetjük, vele kerülünk belső összeköttetésbe; a mindenség: a világ és én, nem más, mint az Isten visszfénye; sugár, melyben maga az Isten lép hozzánk.

Ebben a meglátásban a jezsuita lelkiség végső csúcsaira, az Istennel egyesült élet világába jutottunk: ez a világ már a misztika határait súrolja, hogy azután, ha az Isten rendkívüli kegyelme úgy akarja, ez a mindenben Istent kereső és néző lelkület a misztika magasabb régióiba nőjön bele.

MÁR AZ EDDIGIEKBŐL IS NYILVÁNVÁLÓ, hogy a jezsuita lelkiségben annyira hangsúlyozott öntevékenység távolról sem zárja ki vagy nehezíti meg Isten misztikus kegyelmi beavatkozásait. Egyedül az a figyelmeztetés, hogy az elmélkedő maradjon annál a gondolatnál, amelyben több ízt és világosságot talál, mutatja eléggé, hogy ez a veszély nem forog fenn. Ahol annyi szabadságot hagynak az egyén képességeinek és a kegyelemnek, mint Szent Ignác az ő imautasításaiban, ott már ebből a szempontból sem kell attól tartani, hogy az imádkozó a misztikus kegyelmek elől elzárja magát. A tapasztalat pedig azt mutatja, hogy ezeknek az imautasításoknak hű megtartása a legjobb felkészültségbe helyezi a lelket a rendkívüli ima adományának befogadására, ha az Isten ilyen kegyelmet akarna neki juttatni. A Szent maga is tudatában van ennek, mert nagylelkigyakorlataiban szinte állandóan feltételezi, hogy ezek a misztikus behatások bármikor érhetik a lelket. Például hozhatjuk fel a 20. megjegyzést, melyben ezeket mondja: „Aki mindent megtesz, hogy lelke körül csendet teremtsen, az nemcsak sok érdemet szerez Istennél, hanem alkalmas lesz arra, hogy Teremtőjéhez és Urához közeledjék és őt elérje.” Máskor meg azt tanácsolja, hogy az isteni dolgokat ízleljük és érezzük meg belsőleg (2. megjegyzés). Hasonlóképpen sok példával szolgálhatnak a lelki behatások megkülönböztetésére adott szabályok. Az a mindenben Istent kereső és megtaláló lelkület pedig, amelyre a lelkigyakorlatok nevelnek, láttuk, mennyire a misztika magasabb légköre fölé emelik a lelket.

Nem véletlen tehát, hogy a nagylelkigyakorlatok iskolájából a négy évszázad folyamán annyi nagy misztikus került ki. Éppen

ezért tán nem is járnak messze az igazságtól azok, akik szerint a nagylelkigyakorlatok iránya annyira a misztikus ima felé hajlik, hogy egyes kegyelmek, amelyeket az elmélkedések folyamán kérni kell, teljes mértékben el sem nyerhetők magasabb nyugalmi ima nélkül. Annyi azonban legalább is bizonyos, hogy Szent Ignác imautasításai a misztika küszöbéig vezetnek és tágra nyitva hagyják a kaput az Isten rendkívüli beavatkozása előtt. És többet a Szent nem is akar. Megelégszik azzal, ha a lelket ezekre a behatásokra előkészítette, mert tudja, hogy itt, a misztika útjain, a Szentlélek a legjobb vezető. Különben is úgy látszik, hogy neki nem volt isteni küldetése többre: a misztikus imaélet tanítójaként az Isten két másik nagy szentet, Avila Szent Terézt és Keresztes Szent Jánost szemelte ki. Szent Ignác, noha ö maga nagy misztikus, csak a rendes imaélet tanítómestere lett.

Harcias vonás a lelkiségen

Szent Ignác rendi fiait az Egyház körül dülő harcok első tűzvonalába állította. A Jézustársaságnak 400 éves története tanúskodik arról, hogy a jezsuiták hűek maradtak atyjuk akaratához: a rend megalakulása óta mindig ott küzdenek az Egyház érdekeiért, ahol legélénkebb és legkeményebb a harc.

Ez a harcias szellem magától értetődőleg a benső életben, a jezsuita lelkiségben is megnyilvánul. Szent Ignác a benső élet kialakítását is harcnak fogja fel, ahol az embernek küzdeni kell önszeretete ellen: önzése, rossz hajlamai ellen, amelyek meggátolják benne Isten tökéletes uralmát. A cselekvés embere így itt is kiütöközik belőle: nem várja ölbetett kezekkel, míg az Isten kegyelme győzedelmeskedik benne, hanem maga is minden erejét beállítja a küzdelembe. Kempis Tamás mondása, mely szerint annyira haladunk előre, amennyire erőt veszünk magunkon, szinte állandóan kicseng lelki tanácsain. A híressé lett „age contra” „szállj szembe magaddal” és „vince teipsum” „győzd le magad” harcias jelszavak szintén Szent Ignác lelki fegyvertárából kerültek ki. Mint igazi hadvezér, tudja jól, hogy a legjobb védelem a támadásban van s ezért annak, aki győzelmet akar aratni önmagában Isten uralmának ellenségei felett, ezt az elvet életprogrammul kell választania. Ezért helyezi a Szent a nagylelkigyakorlatok középpontjába is ezt az elvet, amely szinte annak

lényegét teszi ki. Annyira, hogy Xavér azt merete mondani: „Más tanítást nem is kaptam Magister Ignáctól, mint ezt.” Ez a tanítás be is került a Jézustársaság alkotmányába, ahol a szent rendalapító ezekkel a kemény szavakkal vázolja fel gondolatát: „Irányuljon mindegyikünknek minél nagyobb és buzgóbb igyekezete arra, hogy minél nagyobb önlegyőzésre s lehetőleg minden dologban szüntelen önmegtagadásra tegyünk szert az Úrban.”

Nem csoda tehát, ha a rend szentjei és kimagasló tagjai ebben a harcias lelki beállítottságban, amely a „vince teipsum” és „age contra” elvéből cseng ki, látják a jezsuita lelkiség egyik alapvonását. „Ez a szó: küzdeni saját érzékiségünk és önszeretetünk ellen, az, ami az igazi jezsuitát teszi, – írja a múlt századnak egyik kiemelkedő jezsuitája, P. Olivaint (*Journal de ses retraites annuelles*). – Minél jobban gyakorolja ezt valaki, annál jobb jezsuita. Ez Szent Ignác lelkigyakorlatainak összefoglalatja. Ez a szentek titka. Mert hogyan jutottak el ők a szentségre? *Agendo contra*: küzdve önszeretük ellen.” Ezért foglalták össze a rendi elöljárók a Társaság szabályainak szellemét és lényegét e rövid néhány szóban: „Keresztre feszített embereket kíván a mi életmódunk, akiknek kereszten van a világ. új embereket, akik levetkőzték saját érzéseiket, hogy Krisztusba öltözzenek és önmaguknak holtan az igazságnak éljenek. Akik, mint Szent Pál mondja, Isten szolgálóiként viselkednek fáradtságban, virrasztásban, böjtlésben, tisztaságban, tudásban, békétűrésben, nyájaságban, a Szentlélekben, nem színlelt szeretetben, az igazság erejében. És az igazság fegyverzetében jobbról és balról, dicsőségben és becstelenségben, gyalázatban és jóhírnévben nagy utakon törtetnek az égi haza felé s amennyire tőlük telik, másokat is magukkal vonzanak: állandóan szemük előtt tartva Isten legnagyobb dicsőségét.” Ha igaz marad is, hogy a valóság és az ideál csak ritkán fedi egymást s a kegyelem mértéke és az egyéni képesség sem akkora mindenkién, hogy a rend akármelyik tagja ezt az életprogramot tökéletes fokon meg tudná valósítani, mégis a jezsuita lelkiség magán hordja ezt az önfegyelmzésre, benső fegyelemre, az akarat iskolázottságára törekvő aszkétikus vonást és azon van, hogy ez a vonás az egyes rendtagokban minél határozottabban és mélyebben rajzolódjék ki.

Ne higgyük azonban, hogy Szent Ignác e harcias jelszavak

² A lelkigyakorlat egyik legjelentősebb elmékedése, Krisztus királyságáról szóló elmékedés éppen abban a nagy megajánlásban csúcsosodik ki, melynek értelmében elfogadjuk életprogrammul ezt a küzdelmet az érzékiség és dicsvágy ellen.

hangoztatásánál elsősorban és kizárólag a test megfenyítésére, a külső önmegtagadásra gondol. Arra is, természetesen. De amit ő ezekkel főként ki akar hangsúlyozni., az a benső önmegtagadás, az akarat uralma hajlamaink, vágyaink, önmagunk felett, azé az akaraté, amely nem engedelmeskedik, csak egyedül az Istennek. És az elv puszta hangoztatásával a Szent nem éri be. Egyben rámutat arra az eszközre is, amellyel ezt az önuralmat és önkormányzást az Isten felé legbiztosabban és legkönnyebben elérhetjük. Ez a gyakori önvizsgálat, önellenőrzés és a híressé vált részletes lelki számvétel.

Ezek a szürke, tán sokaknál nem is rokonszenves szavak Szent Ignácnál sokkal többet jelentenek, mint amennyit mondani látszanak. Mert itt nemcsak egyszerű ténymegállapításról van szó, esetleg annak feljegyzéséről. Ez éppúgy nem hozna eredményt, mintahogy a beteg sem gyógyul meg attól, ha megállapítják és feljegyzik köhögéseinek számát és a mért lázakat. Ez az önvizsgálat sokkal több ennél: ez az akarat pszichologikus kezelése, hogy tudjon akarni és győzni. Különösen kiviláglik ez a részletes lelki számvételnél, ahol az autoszugesztíó modern elvei teljesen érvényesülnek. A figyelem összpontosítása egy irányban, sokágú asszociációk kiépítése, erős motiválás és intenzív elhatározás: ezek azok az erőforrások, amelyek Isten kegyelmén kívül a győzelmet önmagunk felett biztosítják. A gyakori lelkiismeretvizsgálat és a részletes lelki számvétel éppen ezeket az erőket állítják be lelki életünk kialakításába és adják meg a jezsuita lelkiségnek jellemző vonását, az öntudatos célratörékvés és komoly öntevékenység harmóniáját.

Ha arra gondolunk, hogy a jezsuiták nem a szemlélődés magányában élő szerzetesek, hanem benne állnak az apostoli élet zajos forgatagában, ahol száz és ezer alkalom tereli el figyelmüket a benső életről és ahol hiányoznak a kolostori élet csendre, befelénzésre hangoló keretei, amelyek feleslegessé tennék a különösebb erőfeszítést a lelki összeszedettség megőrzésére, akkor nem csodálkozhatunk, hogy a gyakori, sőt a különös lelki számvétel bekerült lelki fegyvertárunkba. Akik a lelki étellel már megpróbálkoztak, azoknak nem is kell bizonyítani, hogy a külső tevékenység, a hétköznapi élet foglalkozásai súlyos lelki károkat okoznak, ha folytonos és éber önellenőrzés s állandó önfegyelmzés nem örködik a lélek belső élete felett.

De ne értessünk félre. A jezsuita lelkiség egyáltalán nem akarja magának kisajátítani az önmegtagadás és az önfegyelmzés keresztény alapelveit. Hiszen ezek az elvek a keresztény lelkiség

történetében olyan régiak, mint maga a kereszténység. A Krisztus-követés magna chartája mindig ez a szó marad: „Aki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel keresztjét és kövessen engem” (Mt. 16, 24). Sőt maguk azok a harcias szavak, amelyek hallatára sokan a katonát vélik Szent Ignácban felfedezni, az Evangélium szókinésében is szinte szórói-szóra megvannak. Szent Pál leveleiben, hogy mást ne is említsünk, található nem is egy kifejezés, amely nagyon úgy cseng, mint Szent Ignác szavai. A „harcold a harcot” (I Tim. 1, 8), a „törd magad, mint Krisztus jó katonája” (II Tim. 2, 3), a „harcolok... megsanyargatva testemet” (I Kor. 9, 26), és még néhány ilyen kifejezés semmivel sem mond kevesebbet Szentünk hasonló szavainál. Az ő lelkiségében tehát nem az önmehtagadás és az önfegyelmzés felvétele a sajátos és jellegzetes, hanem annak erőteljes kihangsúlyozása s előtérbeállítása és talán az a néhány eszköz, amelyet e célra kezünkbe ad. A tett embere ebben sem mondhatott ellen önmagának: mikor önmagunk legyőzését, szenvedélyeink tökéletes kézbeartását sürgeti, akkor sem tesz mást, csak az Isten szeretetét a tett nyelvére fordítja le.

De a jezsuita lelkiségnek ezt a férfias, aszkétikus irányát nemcsak az az elv magyarázza meg, amely az igazi szeretetet tettekben látja. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a kort sem, amelyben ez a lelkiség napvilágot látott. Luther ekkor kezdett uralkodni az ő kényelmes, könnyű vallásosságával, amely az Istenre bízott mindent, s az emberi tevékenység számára csak a hitet tartotta meg. Ennek a felfogásnak pusztító áradatával szembe kellett szegezni a harmonikus katolikus tant, amely nem felejt el ugyan a kegyelem fontosságát, de ugyanakkor az üdv munkájában az ember szerepét sem kisebbiti. A kegyelem azonban csak Istentől függ, és mi Istenre csak imáinkkal és a kapott kegyelmekkel való közreműködéssel hatunk. Ezért Szent Ignác, miközben feltételezi a kegyelem szerepét és fontosságát, inkább az ember közreműködésének szükségességét hangsúlyozza ki, az üdvösség munkájában azt a részt, amely főként és elsősorban az ember hatalmában áll. 400 év lefolyása nem kisebbitte ennek a felfogásnak jelentőségét. Az ember ma is könnyen hajlik a kényelmesség felé és azért szívesen kap olyan vallásosság után, amely nem kíván tőle komolyabb erőfeszítést. Evvel az irányzattal ma is szembe kell állítani az Evangélium tanítását, mely Krisztus követésében nagylelkű kereszthordozásra és kemény megfeszülésre szólít fel minket. Így a jezsuita lelkiség nem tesz mást,

csak vállalja ennek az evangéliumi lelkiségnek őszinte elfogadását és erőteljes képviselését s hirdetését.

Korszerűség és egyetemesség

Ennek a lelkiségnek, melyet csak lényegét érintő vonásaiban mutattunk be, van-e szava a XX. század emberéhez? Egyáltalában, van-e neki létjogosultsága a rend keretein kívül?

Inigo de Loyola Manrézában egy napon, a Cardoner-patak partján imába mélyed. Lelkét csodálatos fényesség önti el. Eddig azt hitte, hogy az Isten neki világtól elvonult életet szánt: vezeklést, magányt és hallgatást. Most egyszerre nagy távlatokban feltárul előtte Isten gondolata: látja a jövőt, látja az Isten szándékát vele. Ez a fény, noha még csak biztos sejtésekben, megérteti vele, hogy nem a remeteéletet szánta neki az Isten, hanem ki akarja vinni az élet forgatagába, az emberek közé, hogy apostollá legyen. Mások kereshették a teljes lemondásban az Istent: neki mindent fel kell használnia az ő nagyobb dicsőségére. Mások örök magányba temetkeztek lelkük megmentésére: ő lelkét mások lelkének megmentésével fogja üdvözíteni. Az ő hivatása: szentté lenni, nem a barlangok mélyén, nem a magános kolostorok celláiban, hanem a szabad levegőn, az emberekkel bajlódó, külső tevékenység közt őrlődő apostoli életben. Ez a derengés lassankint, hosszú évek során nappali világossággá nő benne és kiviszi őt a spanyol városok, később a Szentföld szűk apostoli kereteiből a nagy világba, hogy végül Rómában, a keresztény világ középpontjában, rendje, a Jézustársaság által, az egész világ apostola legyen.

Ennek a Társaságnak, amelynek tagjai az ő hivatását kapják, olyan lelkiséget kellett adnia, mint amilyent az Isten neki adott, hogy feladatát megoldhassa. Az ő fiai sem lesznek remeték, akik vezekléssel és lemondással szolgálják az Istent, mégcsak nem is völgyek mélyén, vagy az élet zsvivájából kiemelkedő hegyeken épült kolostorokban élő szerzetesek, hanem, mint ő maga, apostolok lesznek, akiknek működési tere maga a világ. Neki, a rend alapítójának, olyan benső életet kellett övéinek hagyományoznia, amely ezzel a külső étellel megfér, sőt benne éppoly jól izmosodik, mint a magányban, csendben, hol az Isten nesztelen léptei is oly könnyen meghallatszanak a tágranyílt lélek mélyén. így adja nekik a szent rendalapító azt a benső életet, melyet jezsuita lelkiségnek ismerünk meg.

De az az élet, melyet a jezsuiták apostoli hivatásukban élnek, a belső élet szempontjából nem hasonlít-e sokban a világiak életéhez? Azokéhoz, akiket reggeltől estig elfoglal a kenyér gondja, a család, a hivatal és a társadalmi kötelezettségek? Akik mint hivatalnokok, gazdák és orvosok, a gazdasági élet nagy vagy kis munkásai, ezer és száz gonddal és figyelemmel teljesítik Isten akaratát, evilági küldetésüket, a föld meghódítását, a kultúra és a civilizáció kiépítését? A feladat, amelyet e munkákban nekik is meg kell oldani: a belső élet összeegyeztetését a külső tevékenységgel, ugyanaz, mint a jezsuitáké. Csak a tevékenység más, de a probléma ugyanaz: úgy kell élniök a világban, hogy azért az Istennek éljenek; úgy dolgozniük a földi lét kis és nagy munkáiban, hogy az Istent sohasse veszítsék el; úgy keresniök az evilágiakat, hogy bennük és általuk megtalálják az Istent. Ezt a lehetőséget adja meg nekik a jezsuita lelkiség. Nem kizárólag, távol legyen tőlünk ezt állítani. De olyan módon, mely biztos utat nyit az Isten felé.

Joggal mondhatjuk tehát, hogy a jezsuita lelkiség Szent Ignác szava a XX. század emberéhez, ahhoz a modern emberhez, aki a világban Istenért, az ő nagyobb dicsőségéért akar élni; aki Krisztussal akar találkozni és vele dolgozni az ő földi országáért; aki az ima és önmegtágadás benső önfegyelmezést, akarást és cselekvést igénylő szárnyain bele akar nőni az erős egyéniségek, a talpig emberek, krisztusi típusok magasabb világába.

Szent Ignác így erről az oldalról is, csupán lelkiségét tekintve, századokat áthidaló egyéniségnek mutatkozik be, aki számára és aki előtt nincs idő és nincs tér, mert műve örök. A jezsuita lelkiséggel Jézustársaság alapítója joggal belép és helyet kér a modern szentek sorában, kiknek lelke életünknek Istenhez tartó útjain ma is fényt és meleget sugárzik.